

Ryszard Kapuściński

Lapidárium VI.

(4. rész)

Fernando Pessoa azt írja *A kétségek könyve* című művében, hogy vannak napok, amikor mindenki, akivel találkozunk, főleg pedig azok a személyek, akikkel naponta együtt élünk, jelképes aspektust kapnak, és együttesen egyfajta profetikus vagy titkos írást alkotnak, amelyet életünk árnyékában fejtegetünk. Ezek szerint a beszélgetés csupán kiegészítés, glossza lehet ahhoz a szöveghez, amelyet a másik ember jelent.

Találtam még egy magyarázatot arra, hogy mi is a „lapidárium”. A *Szaleństwo i literatura* (Őrület és irodalom) című, Michael Foucault gondolatait tartalmazó válogatás említést tesz a hüponnématákról. Ezek a szó technikai értelmében számadási könyvek, közügyekről készült regiszterek vagy emlékeztetőül szolgáló egyéni feljegyzések voltak. Különböféle idézeteket, művekből vett részleteket vagy olyan események leírását tartalmazták, amelyeknek valaki a szemtanúja volt, vagy olvasott róluk. Az olvasott, hallott és gondolt dolgok materiális emléket alkották.

Némelyek irányítják a világot, mások maguk a világ – milyen szép ez a Pessoaától származó gondolat!

Micsoda alakok! Karol L. Koniński írta egyszer, hogy a fasizmus németországi győzelmét megelőzően a közéletben felbukkant egy különös berendezkedésű, durva, közönséges vonású emberarc, amely nekikeseredett cinizmust, egyúttal valamiféle áthatolhatatlanságot, fenyegető és határtalan ürességet fejezett ki, márpedig ebből bármikor kialakulhat a gyűlölet, a lenézés, a kegyetlenség.

Amíg a történelmi folyamat időbeni egységét, azt, hogy mindig ugyanazok a törvények irányítják, az emberi karakter állandó jegyei biztosítják, addig ennek a folyamatosságnak mindenféle megszakítását, a korszakváltásokat, megrázkódásokat a társadalmi viszonyokban vagy a technikai fejlődésben, illetve a szokásokban lejátszódó forradalmak okozzák, vagyis olyan tényezők, amelyek kívül állnak az emberen, jóllehet maga az ember hozza létre azokat.

A mindenütt, minden korban és kultúrában megjelenő és ismétlődő azon felhívások, buzdítások és parancsok, amelyek a Másik iránti jóságot, nyitottságot hirdetik, arra utalnak, hogy ez a másik ember felé való fordulás természetes, magától értetődő magatartás, mivel azonban ehhez akaraterőre, bizonyos szokások kialakítására van szükség, ezért óriási szerep jut itt az iskolának, a médiuumoknak, végül pedig az egész társadalomnak.

Jean Baudrillard írja *Az utolsó előtti pillanat* című művében, hogy lassan minden érték elmosódik, átadja helyét a hiperszinkretizmusnak, a homeosztázisnak és a homályosságnak.

A riporternek úgy kell kinéznie, mint bármely átlagembernek, akinek nincs különösebb ismertetőjele, hogy könnyen beleolvadjon a környezetébe, feloldódik benne nemcsak fizikai értelemben (külső megjelenés, öltözék), nemcsak feltűnő maníroktól, gesztusoktól mentes viselkedésével, de belsőleg, pszichésen sem hordozhat magában olyan akadályokat, torlaszokat, erőket, amelyek önmaguktól válogathatnak, értékelhetnek, s csak bizonyos adatokat és benyomásokat engednek át, míg másokat visszatartanak, még mielőtt a riporter tudatosan választana már a szöveg írása vagy a hangszalag vágása közben.

Korunk civilizációjában, mindennapjainkban feltűnő jelenség, hogy a politika milyen óriási mértékben uralja az élet egyéb területeit. Különösen kedvezett ennek a média fejlődése, egyre mindenhatóbb jelenléte, befolyása még személyes életünkre is. Látjuk, hogy nem csupán személyi, de érdemi összefonódások, összenövésük is vannak a politika és a média világa között, e mögött a fúzió mögött pedig a nagytőke, a világgassza áll.

Az indiai filozófiából: PRÁNA – elemi életenergia, amely az erőt, az egészséget, az aktivitást, az alkotóerőt biztosítja számunkra. A prána abszolút, kozmikus energia, amely minden anyagfajtában jelen van, miközben ő maga nem anyag.

Az ember gyakran nem attól lesz érett felnőtt, hogy szép lassan növekszik éveinek száma, hanem az egymást követő megrázkódtatások, mélyreható élmények, traumatikus tapasztalatok teszik azzá – vagyis szakaszosan, ugrásszerűen válik felnőtté. Ezért van az, hogy egyfelől olyan embereket látunk, akik életkoruk ellenére sem váltak felnőtté, belül, lélekben gyerekek maradtak, másfelől pedig háborús időkben gyakran találkozni felnőtt mentalitású gyerekekkel, akik ugyan kiskorúak, mégis rengeteg olyan élményt, tapasztalatot hordoznak magukban, amelyek mély és tartós nyomokat hagytak lelki világukban.

Stanisław Schayer: ha nem volna emberek közötti kommunikáció, kultúra sem volna, amely épp a kommunikációból jön létre.

A világ legtöbb civilizációja introvertált jellegű volt. A hindu hagyomány tiltotta a nagy vizek átlépését, s ha egy hindu ezt mégis megtette, meg kellett utána

tisztulnia. Afrika történetének hosszú évszázadai alatt nem fedezte föl sem a csónakot, sem a hajót, amelyen átkelhetett volna a tengeren – ami távol, a tengeren túl volt, az senkit sem érdekelt, nem is gondoltak rá. Egy másik példa: a kínai civilizáció, amely évszázadokon át építi a világtól elzáró, elszigetelő nagy falat.

Az európai civilizáció ezzel szemben kezdettől fogva extrovertált. Hibája, hogy eleitől fogva a hódítás és uralkodás, a parancsolgatás és arrogancia, a gyilkolás és rablás jelszavával terjeszkedik.

Vagyis mindkét esetben azt látjuk, hogy nem a közeledés, hanem az elszigetelődés, nem az epifánia, hanem a vakság az alapeszme. Ugyanakkor Octavio Paz rámutat, hogy azok a civilizációk, amelyek elszigeteltségben éltek (pl. az aztékok vagy az inkák), amint más civilizációval érintkeztek, olyan gyengéknek bizonyultak, hogy rögtön elpusztultak, velük ellentétben viszont a más civilizációkkal kapcsolatot tartó, cserét, párbeszédet folytató civilizációk megerősödtek, fejlődésnek indultak.

Kedvenc évszacom az ősz. Sem a trópusi nyár melege, sem a bénító szibériai fagy nem adja meg nekem, az ősszel ellentétben, azt az érzést, hogy egy vagyok a természettel, éghajlattal, környezettel. Az ősz munkára serkent, energiát kölcsönöz. Az inspirációt a sajátos kontraszt adja: odakint szürkéség, szél, felhős ég, eső, hideg, sár, lehullott levelek, idebent, a dolgozószobámban viszont meleg, barátságos fény, csönd és könyvek, zavartalan egyedüllét, jó hangulat – ez az én saját zugom, kuckóm, az én *taóm*.

Nem adhatunk át másoknak olyasvalamit, amit képtelenek vagyunk megnevezni.

1989 és az ezt követő idők – a demokrácia győzelme volt? Nem, ez a változás a konzumizmus győzelme volt.

Társadalmunkat járványként emészti, gyötri a tolvajok, zsebeselek, csalók, szélhámosok, útonállóak és egyéb csirkefogók hatalmas és mindenütt jelenvaló, mozgékony, pimasz és agresszív tömege. Hol itt, hol ott figyelhetünk fel ide-oda ugráló tekintetükre, hajlékony, ügyesen matató ujjakra, leselkedő pózba görnyedt vállukra, ugrásra, menekülésre kész testtartásukra. Csak úgy, a semmiből bukkannak fel, és nyomtalanul tűnnek el, szívódnak fel. Kénytelen vagy szorosan fogni a táskádat, idegesen ellenőrizni, megvan-e még a tárcád, figyelni, hogy nem támadnak-e meg előlről vagy hátulról, rettegni, hogy az utcán hagyott autód a helyén van-e még, a lakást, ahova hazatérsz, nem rabolták-e ki. Vigyázz magadra, mert az ítéletet kimondták fölötted. Csak a végrehajtás időpontja lehet kérdés.

Witkacy 1939-ben, ötvennégy éves korában halt meg. Élete utolsó éveit elsősorban a filozófiának szentelte, elsősorban ilyen körökkel fejlesztette kapcsolatait.

Újabban egyre többet, egyre hangosabban beszélnek a globalizálódásról. Hirtelen kiderült számos ismerősömről, akik egyébként kedves, megfontolt

emberek, hogy a globalizálódás szakértői, teljes komolysággal tárgyalnak, vitatkoznak róla, érvelnek, lelkesednek. Nos, ez az egész globalizálódás és a körülötte keltett zaj csak arra jó, hogy elterelje figyelmünket a világ egyre mélyebb és nyugtalanítóbb anarchizálódásáról, destabilizálódásáról, a növekvő káoszról, s mindezek következményéről: arról, hogy a világ egyre irányíthatatlanabbá, egyre átláthatatlanabbá válik.

Új háborúk: a *The New Yorker* 2003. július 3-ai számában olvasható George Packer *Gangsta War* című elefántcsontparti riportja. Két dolgot érdemes belőle megemlíteni:

1 – a war-lordok, hadurak háborúskodásai, amelyek eleddig mindig távoli, elhagyott vidékeken, hegyek közt és dzsungelokban zajlottak, újabban áttevődtek a nagyvárosokba, sőt a fővárosokba, s már az állam létét fenyegetik. Ez egészen új jelenség.

2 – a tömegkultúra tévésorozatok, DVD-k és internet által terjesztett szimbólumai benyomultak életünkbe, terjesztik a worlordok (vagyis a modern gengszterizmus) világának légkörét, jellegzetességeit. A vezérek itt harminc év alattiak, nincs se képzettségük, se gyökereik, se egyértelmű programjuk. Az ilyenekről mondják, hogy „kirakatmániások” – folyton a csábító termékeket, a csillogó-villogó gagyi hegyeket bámulják, amelyeket mindenáron és azonnal birtokolni akarnak.

2003. november 25.

Megszeretni a borongós időt. November vége van, a napok rövidek, a nap későn kel, korán nyugszik. Ettől az emberek rosszul érzik magukat, ez az évszak kedvez az ingerült, stresszes állapotnak, az idegeskedésnek, a depresszióknak.

Pedig hát meg lehet szelídíteni ezt a borongós bestiát, még meg is lehet szeretni. Mert a borongós idő védelmezheti is a nyugalomunkat. Az életritmus ilyenkor lelassul, az emberek szívesebben ülnek otthon, több időt hagynak nekünk arra, hogy nyugodtan elmélyedjünk a munkánkban.

A médiumok óriási nyomást gyakorolnak az irodalomra. Megnehezítik az író életét, akadályozzák az írást, amelyhez nyugalom, elvonultság, csönd szükséges. Mert a médiumok idegesítő, állandóan nógató hangulatot teremtenek: – Írd meg! Add le! Na, mikor adod már le? Igyekezz vele, minél előbb! Olyan ez, mint az ökölvívómeccs hangulata. A nézők izgalmat követelnek. Doppingolják a bokszolókat. Szenzációra vágynak.

Ahányszor megmorog, megugat, dühösen felém ágaskodik, acsarkodik rám egy kutya, mindig arra gondolok, hogy mindez nem a kutya kezdeményezésére történik, hanem arról van szó, hogy az állat gazdája testálja a kutyára a maga agresszivitását, s fejezi ki vele saját lelki világát. A kutya itt csupán kifejezi, közvetíti nem is saját, hanem gazdája rossz érzéseit, ellenséges szándékait, véres (még önmaga előtt is titkolt) ösztöneit. Nem a korcs hörög és támad, hanem a gazdáí.

A Másik ember – én vagyok. A Másik mindig közel van hozzánk, gyakran pedig – bennünk, magunkban van.

A sérelmek, bántások könnyen megkövesednek, megkérgesednek, megülednek bennünk, s idővel bomlásnak indulnak, megfertőzik az ember egész pszichéjét.

A család, a közeli vérségi kötelék érzelmi viszonyulást szül, gerjeszt bennünk, kielezi és elmélyíti a sérelmek, neheztelések, konfliktusok tartósságát.

Milyen szükséglet szüli a mítoszt?
A világ megmagyarázásának szükséglete;
a világ értelmessé tételének szükséglete;
az emelkedetté tétel szükséglete;
a káosz legyőzésének szükséglete.

A valóságot feloszthatjuk:
– valóban létező
– elképzelt
– és óhajtott valóságra.

A Kampinosi Rengeteg – milyen nehéz így, egyenest nagyvárosból érkezve, azonnal meghitt érzelmi kapcsolatot teremteni az erdővel! Pedig az erdő valódi nyugalmat ad, az erdőben igazán független, szuverén egyénnek érezhetjük magunkat!

Tengeri kagylók – fűrókagylók. Világító nyálkát termelnek. Lyukakat és folyókat fúrnak víz alatti sziklákban és kövekben. Vagy sziklaoldó sav segítségével vagy mechanikusan – erős fogazatukkal őrölve – fúrnak.

Más állatok is tartoznak a fűrókagylók közé – szivacsok, gyűrűs férgek, tengeri sünök. Ezek búvóhely céljára fúrják a sziklákat.

Az embernek két nagy gondja van: az egyik – ő maga (önmaga számára jelent gondot). A másik: a többiek.

2004. január 20.

A varsói Ujazdowski Palotában látható a „Witkacy – filozófiai széljegyzetek” című kiállítás. Olyan jegyzetek ezek, amelyeket Witkacy az általa olvasott filozófiai művek lapszéleire írt (negyvenéves kora után növekszik érdeklődése a filozófia iránt. Sok ilyen témájú művet olvas, maga is gyakran ír). A kiállításon láthatjuk az olvasott könyvek másolatait: Ingarden, Kotarbiński, Eddington, Koniński, Tarski, Russell, Husserl megismeréselmélettel, logikával, esztétikával és egyéb témákkal foglalkozó műveit.

A megjegyzéseket Witkacy mindig közönséges ceruzával, néha vörös pasztellel írta a lapszélre. Stílusa erőteljes, látszik, hogy beleéli magát az olvasmányba, gyakran kommentálja azt: Ez makogás! Ez idealizmus! Ez üres fecsegés! stb.

Alapvetően polemizáló, kritikus, provokáló olvasóval van dolgunk. Witkacy olvasás közben vitatkozik, ellentmond, alkot.

A pszichés gondokkal küszködő emberek nagyon egocentrikusak, kizárólag önmagukra figyelnek. Ez az egyetlen téma, amelyről beszélgetni akarnak és tudnak. Önmaguk számára kerek egész, zárt világot alkotnak.

Isten és
az igazság
között van
egy kevés hely
ez pedig
az élet

Andrzej Sulima-Suryń, 1990

„Amikor az ember támasz nélkül marad, a félelem kezdi irányítani, amelynek örvényeiben világtalanként hanyódik”.

Ernst Jünger, *A márványszirteken*

A. B. kiment egy pillanatra a dolgozószobájából, ahol így egyedül maradtam. Az íróasztalra pillantottam – a *Fakt* című újság egy példánya feküdt rajta. Elvettem, nézegetni kezdtem az újságot. Azt szerettem volna megtudni, mitől olyan népszerű ez a lap?

Nos, talán azért, mert egészen kevés pénzért (az újság olcsó) az ember megkap (látszólag) minden információt, tudnivalót. Ráadásul jól lerövidítve. És még valami: mindeközben nem kell gondolkodnia, erőlködni. A tekintet villámgyorsan siklik át a címeken, fotókon, végigsöpör a politikai és társadalmi rovatokon, a társasági és sporthíreken, az olvasó azonnal, egy perc alatt betekintést nyer városa gondjaiba, olyan érzése támad, hogy járatos bolygónk ügyes-bajos dolgaiban, naprakész tudása van mindenről, amit tudni kell, legfőképpen a pletykákról, a szenzációkról, a különféle apró-cseprő ostobaságokról.

Ha a *Faktot* olvasod, fölötte állsz azoknak, akik semmit sem olvasnak, úgy érzed hát, hogy jobb, magasabb rendű világhoz tartozol, márpedig mindig ez a cél.

Ha villamoson utazik az ember, legnehezebb elviselni az utasok közömbös, mozdulatlan, érzéketlen arcát. Az elrévedő tekintetet, a mások iránti érdeklődés teljes hiányát, jóllehet az ilyen érdeklődés ebben a helyzetben akár udvariatlanság, neveletlenség, tolakodás is lehet. Ám mégis az utasoknak ez a bezárkózása okozza, hogy éppen ott, az emberek között, a tömegben érzi magát az ember a legmagányosabbnak (már Sartre is megmondta, hogy a magány nem más, mint a többiek).

Csak a próbálkozás számít. Az eredmény úgyis vereség – idézi Alberto Giacomettit a *Kwartalnik Artystyczny* 2003/2–3. számában Marek Kędzierski.

„A múlt beépül a közeledő idő minden hullámába. Az a múlt, amellyel korunk emberre rendelkezik, egyáltalán nem ugyanolyan minden alkalommal, amikor felénk árad az árnyék birodalmából... ugyanolyan idegesen és kiszámíthatatlanul él, mint a jelen, amelyben létezni akar.”

Pascal Quignard, *Les Ombres errantes*

A giccsből származik minden ideológiai rossz. A totalitarizmus, a fanatizmus, a fundamentalizmus.

Fordítóm, Biserka Rajčić mondja: – Jugoszlávia szétesése az iskolai tananyagok, különösen a történelem és az irodalom tanításának megváltoztatásával kezdődött. Minden köztársaság saját, önálló történelmet és irodalmat kezdett írni és tanítani. Ivo Andrićot például, aki magát a jugoszlávok írójának tartotta, kihajították minden tankönyvből, kivéve a szerb tankönyveket.

Találó E. S. megjegyzése, miszerint az emberi szervezet idővel régi elektromos berendezésre kezd emlékeztetni: néha nem érintkezik, néha szikrázik, néha a szikra is akadozik.

Fred Buschnell a *National Geographic* 2004. márciusi számában találóan írja, hogy ez a képes folyóirat nagy szolgálatot tett az Egyesült Államoknak, az amerikaiaknak ugyanis tisztában kell lenniük a szövetségi hatalom mindentudásából származó veszélyekkel. Mert mintha megfeledektek volna Benjamin Franklin figyelmeztetéséről: *„Azok, akik feladnák alapvető szabadságukat egy ideiglenes biztonságért, nem érdemelnek sem szabadságot, sem biztonságot.”*

Afrika drámáját az a konfliktus okozza, amely az ember és a környezet, a természet, az állat- és növényvilág között áll fenn.

A konfliktus csak mélyül a népesség szaporodásával, mert senki sem hozza egyensúlyba az ökoszisztémát és a demográfiai növekedést, senki sem törekszik, de még csak nem is gondol arra, hogy megteremtse az új egyensúlyt: az elefántok pusztítják a termőföldeket, az ember irtja az erdőket, újakat pedig nem telepít stb.

„Aki elmulasztja a pillanatot, végül elmulasztja egész életét.”

Seneca

Bernanos a propaganda és a civakodó politikusok nyelvét „lövészárók zsargonnak” nevezi.

Télen, szürkületkor naponta látom, ahogy házaink fölött varjúrajok húznak el. A jókora csapat hosszan repül – több száz, akár több ezer madár alkotja. Egy irányba haladnak, ám néha hirtelen irányt változtatnak, másfelé repülnek tovább, vagy keringenek, keringenek, míg teljesen el nem tűnnek.

Bár gyakran figyelem ezeket a madarakat, néhány kérdésre nem lelem a választ:

– Ki a varjúsereg vezére? Egyetlen kiválasztott madár? Vagy több, esetleg egy csoport? Milyen alapon választják ki vezetőjüket? Ki választ? Nem látni, hogy a csapat élén különösebben természetes madár repülne, ha tehát nem a nagyság számít, akkor micsoda? A tollazat színe? Formája? Hogyan és minek alapján adja ki a vezér a parancsokat? Mi vezérli döntéseiben? A seregben megfigyelhető a vak engedelmesség, a csapathoz tartozás vágya. Ha valamelyik madár kezd lemaradni, látni, hogy milyen kétségbeesetten erőlködik, nehogy leszakadjon a csapattól, nehogy elveszzen, magára maradjon.

Kérdések, kérdések. Mert ki indítja útnak a madárrajt? Mi okból? És miért repül a raj északnak, aztán hirtelen keletnek? Amikor meg leszáll a földre pihenni, miért éppen azon a helyen áll meg? Mennyire erős a madarak közt a nyájszellem! És milyen álhatatosan van jelen köztük ez az eleven, éber, diktátor módjára irányító szellem.

Minden évszázadnak megvan – tudom, ez leegyszerűsítés – a maga jellegzetessége (itt megengedett a többes szám).

A XXI. század alighanem a multikulturalitás és a kommunikáció évszázada lesz. A két jelenség együtt lép fel. Aha, és társul hozzájuk még egy harmadik jellegzetesség is – a tömegesség.

Kérdés, milyen lesz ezek kapcsolata, milyen következményekkel fognak járni.

Az ókori görögök szerint mindenkinek megvan a maga végzete (*ananké*), amelynek az illető egyszerre végrehajtója és foglya. Mindenki magán viseli ennek jegyét, engedelmeskedik jelzéseinek és parancsainak, amelyeket csakis ő tud megfejteni és felfogni.

Mítoszok – ismétlődő voltukkal kielégítik otthonosság iránti vágyunkat, amely a biztonság és az önazonosság érzését biztosítja számunkra.

Az ember ugyan esendő, törékeny lény, mégis van benne valami az állandóságból, az örökkévalóságból, mert hiszen az ember szem a létezési láncban, amely előtte keletkezett és utána is folytatódni fog.

A modern művészet a klasszicizmus és a botrány között feszül. Ez utóbbi elem ugyanazon az alapelven nyugszik, mint a kábítószer – minél nagyobb adag zajt, fényt, színt, mozgást kell az emberre zúdítani.

Maya Deren a haiti vudu istenségek kapcsán kifejti, hogy fizikai szempontból az ember a tengerből származik, vérében máig hordozza annak vegyi összetételét. Lélektani szempontból viszont isteni esszenciából származik, amely a napka-pu mögött található.

2004. 03. 29.

Hétfő van. Felhős, hűvös idő. A bokrok bátortalanul, óvatosan, mintha csak próbálgatnák, hogy kizöldülhetnek-e, felderítési szándékkal kibontják első, még gyöngécske kis rügyeiket.

Jacques Lacarrière *Dictionnaire amoureux de la Grèce* című művében azon elmélkedik, hogy az „író” jelentésű görög *syngrapheus* kifejezés mást jelent a franciában és mást a görögben. Míg franciául az írás aktusára (cselekvésre) utal, addig görögül azt jelenti, hogy „írni valakivel”. De kivel? Alighanem a potenciális olvasóval, illetve azokkal, akik körülveszik az író embert. Ez a kifejezés feltételezi, hogy az írás nem magányos aktus, hanem közösségben, közösségnek történik. A francia szó azt jelenti, hogy rajzolni a szavakat. A görög szó viszont azt, hogy rajzolni a szavakat másoknak, miközben köztük vagyok.

A tanulás mindebből: a görög író soha nem ír egyedül.

Végtelenül sok alakot lehet előcsalni ugyanabból az emberből.

A rovarok teszik ki az összes állatfaj 80 százalékát, ez közel félmillió rovarfajt jelent.

Bolygónkon az ember betolakodónak számít, aki megjelent nem egészen tudni, mikor és hogyan, s aki csak árt a természetnek, minthogy segíteni semmi-
ben sem tud neki.

Ilyen gondolatok járnak a fejemben, ahányszor látom, hogy a természet – az egyetlen, hatalmas, önmaga számára elégséges természet – mekkora erővel jeleníti meg magát a sűrű dzsungelben, a forró sivatagban, a nyílt tengeren, az égbe nyúló hegyekben. Minek vagyok én ott? Minek vagyunk mi ott?

Azok a fák önmaguknak élnek, esetleg a madaraknak, amelyek leszállhatnak a fák ágaira, esetleg a fűnek, amikor árnyékukkal védik a tűző napfénytől.

A műalkotás, az irodalmi mű a pusztá létezésével is alkot. Még ha évszázadokkal korábban keletkezett is, azzal, hogy – a befogadóval való találkozása révén – továbbra is ösztönzően, serkentően hat a befogadóra: továbbra is alkot.

Emmanuel Mounier (1905–1950) – perszonalista filozófiájának központi fogalma a személy (nem azonos az ember fogalmával), akit nem létként értelmezünk, hanem a közösségi világ felé forduló jelenlétként.

2004. 04. 18.

A közeli botanikus kertben „A növények utazása” címmel látható kiállítás:
nos, utazhatnak például a széllel. Ha magvaik túl nehezek ahhoz, hogy a levegőben repkedjenek, hagyják, hogy a szél kergesse, görgesse, hengergesse azokat – pl. a mák, a százszorszép vagy a földcseresznye, illetve hólyagfa esetében;

más növényeket egyszerűen fölrepít a szél – pl. bolyhos kis ernyők viszik a magasba a pitypang, a fűz, a hárs vagy a juhar magjait;

vannak növények, amelyek kampós nyúlványaikkal állatok szőrébe vagy madarak tollába kapaszkodva vándorolnak. Így viselkednek a gyömbér, a bojtortján, a zsálya, a cickafark magjai;

míg más növényeket a hangyák terjesztenek, amikor a hangyabolyba görgött magok közül néhányat elveszítenek;

olyan növények is vannak, amelyeknek magjai állatok emésztőcsatornájában, bendőjében, zúzájában vándorolnak egyik helyről a másikra. A madarak szívesen csipegetik a tiszafa, a galagonya és a madárbirs termését, a különféle mezei, réti növények magjait. Ilyen madár például a vörösbegy is.

Hanuszkiewicz új rendezésben mutatta be Słowacki *Kordianját*, Grzegorzewski pedig Krasziński *Pokoli komédiáját*. Az új, rendezői színház egyértelműen kiszorította a régi, szerzőre és szövegre épülő színházat.

Ebben nagyobb szerepet kapnak a képek, mint a szerző által leírt szavak. Meg kell jegyezni, hogy ezek a képek néha kaotikusak, zavarosak. Igaza van Andrzej Wajdának, amikor azt mondja, hogy az emberek napjainkban a kaotikus világban rendet teremtő értékeket keresik a művészetben.

Az embernek az az érzése, hogy létezik a dolgoknak és jelenségeknek egy állandó, változatlan mennyisége, s minden változás csupán annyit jelent, hogy áthelyeződnek ugyanazok az elemek. Vagyis, mindig ugyanazokból az összetevőkből rakunk ki újabb és újabb kombinációkat úgy, hogy változtatjuk helyzetüket, szomszédságukat, elrendezésüket, egymáshoz való viszonyukat.

Nehéz arról a világról beszélni, amelyből eltűntek olyan fogalmak, mint igazság, becsület, jóság, szegény, együttérzés stb.

Egyre többet tudunk, de fennáll az a paradoxon, hogy minél többet tudunk, annál inkább tisztában vagyunk tudásunk felszínességével, s annál mélyebb a meggyőződésünk, hogy a tudás halmozása nem azonos a jobb megértéssel.

Van úgy, hogy ismerünk valakit, aki kivételesen jó hozzánk, személye mégsem vonz bennünket, s hirtelen találkozunk valakivel, akiről semmit sem tudunk, még csak nem is beszéltünk vele, s ez az új valaki mégis olyan vonzalmat ébreszt bennünk, hogy készek lennénk bármit föláldozni, csak megnyerhessük őt magunknak.

A politikai gondolkodásban nagyon erős a hajlam az értékelő ítélkezésre. A filozofikus gondolkodás ezzel szemben arra törekszik, hogy a jelenségekben fölfedezze azok sokoldalúságát, sokszínűségét, a belső ellentmondásokat, az egyértelműség hiányát.

Ismétlődő séma: Kambodzsa, Sierra Leone, Kongó, Szudán – előbb van a gyilkolás, aztán lép fel a nemzetközi közösség. Még sosem fordult elő, hogy bárki is beavatkozott volna kívülről a gyilkosságok elkövetésekor, s ennek a közönynek az igazolására mindig azt hozzák fel, hogy „nem voltak bizonyítékok”.

Mágia – olyan hiedelmek és praktikák összessége, amelyek egy irracionális világ létezésén alapulnak, amely világot rituális varázslatokkal és cselekedetekkel uralni lehet.

Mágia – meghatározott valóságsszemlélet és olyan illuzórikus technikákba vetett hit, amelyek segítségével az ember ellenőrzése alatt tarthatja az életet és a világot.

A posztmodern elbeszélésmód jellemzői: nem lineáris, szkeptikus, relativizáló, vibráló, bizonytalan.

A Nyugat kultúrája: egyre jobban erősödik az az érzés, hogy minden dolog ideiglenes, átmeneti, illékony, viszonylagos, gyökértelen, hogy nincsenek biztos alapok, tartós struktúrák és fogódzók, súlytalanul, horgony nélkül lebeg minden a levegőben.

Bármit meghamisíthatunk, bármit kiállíthatunk, bemutathatunk, publikálhatunk saját munkánk, saját alkotásunk gyanánt. Bármiről közölhetünk bármit, terjeszthetjük azt aláírás nélkül, a forrás megjelölése nélkül.

A klasszikus antropológia válságba jutott, mert a tengerentúli gyarmatosító hódításhoz kötődött, amely már véget ért. Ráadásul a kicsi, statikus, állandósult struktúrájú falusi közösségeket vizsgálta, miközben a társadalmakban ma már a dinamikus, expanzív, heterogén városi jelleg dominál, a falu pedig satnyul, pusztul, elnéptelenedik.

A királyt az udvaroncok hozzák létre. Nélkülük ő is közönséges ember. Nekik köszönheti a hatalom léte szempontjából nélkülözhetetlen légkört, az emelkedettséget és ünnepélyességet sugárzó atmoszférát. Amikor ez a légkör megszűnik, amikor kialszanak a reflektorok, amikor elhallgat a tömeg tapsa, eltűnik a király is – ez a szánalomra méltó mesterséges képződmény.

Muni – ez a szanszkrit szó a bölcsekkel, remetékkel kapcsolatos csöndet jelenti. Ezt a kifejezést használják azokra az aszkétákra is, akiknek nincs semmiféle állandó hajlékuk, erdőben élnek, gyógynövényekkel, gyümölcsökkel táplálkoznak, életük vége felé pedig útnak indulnak, s addig mennek maguk elé, mígnem holtan rognak össze a kimerültségtől.

Hermeneutika – a szövegek és általában a világ értelmezésének módszere. Erre a problémára Vico és Schleiermacher, Weber és Dilthey hívta fel a figyelmet. Két utóbbi a megértést úgy fogja fel, mint értelmes beleélést (*verstehen*). A hermeneutika elméleti kérdéseivel többek között még Gadamer és Ricoeur is foglalkozott.

A hermeneutika a protestantizmus révén fejlődött ki, ez ugyanis hangsúlyt fektetett a Biblia helyes értelmezésére. Schleiermacher úgy tartotta, hogy a szöveget többször is el kell olvasni, Dilthey pedig a hermeneutikai eljárásokat kiterjesztette minden emberi magatartás és alkotás értelmezésére.

Kedves barátom, mindannyiunk szerepe előre meg van írva. Nem csinálhat mindenki mindent. Átugrálni egyik területről a másikra? Azt a többiek nem bocsátják meg.

A nyelv, az öltözék, a külső megjelenés, a bőrszín egyfajta kulturális egységet, antropológiai típust képeznek (kínai, hindu, arab stb.).

A Marokkóban tartott 2002-es októberi választások után a *Le Monde* felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző országokban egyre kevesebben vesznek részt a választásokon, s ezt így kommentálja: „Láthatóan nő a szakadék a társadalmak tagjai és a társadalmak irányítói között”.

Miközben belemerülünk a mindennapi élet sürgés-forgásába, a fogyasztás kábulatába, fáradtan törekszünk mindenféle ócska és banális apróság megszerzésére, észre sem vesszük, hogy azért vannak közöttünk olyan emberek is, akik készek a legnagyobb áldozatra, önfeláldozásra, és boldogok, ha mindenüket odaadhatják, ők az elszánt „vakon hívók” – ahogyan Trentowski nevezi őket –, akiket gyakran csak bolond és ártalmatlan különcöknek tartunk.

A szegénység az ember legősibb állapota. A szegénység, a védtelenség, a félelem. Az ember egész történelme során arra törekszik, hogy kikerüljön ebből az állapotból, ám tisztességes létre tízből csupán két embernek van esélye. És semmi sem utal arra, hogy ez az arány rövid időn belül javulhatna.

Nem jó az eseményközpontú és a hosszú távú történelem közötti arány. A médiadiktatúra korában az eseményközpontú, vagyis a szenzációkra, látványosságokra és újdonságokra épülő történelem háttérbe szorítja a hosszú távú történelmet, s ezzel együtt a korunk legnagyobb és legfontosabb kérdéseivel kapcsolatos vitákat és gondolatokat is félresöpri.

Az alkotás a legnehezebb dolog. Minden más csak menekülés az alkotás erőfeszítése elől.

2002 januárja

Oroszország az alkoholizmus örvényében vergődik. A halálesetek közel felének alkohol az okozója. Az országban tíz és fél millió alkoholistát tartanak számon. Az egyik jellegzetes szokásuk: valaki látogatóba jön, hoz egy üveg vodkát. Erre a házigazdának is illik elővennie egy üveggel. A jó modor megköveteli, hogy mindkét üveget fenékgig ürítsék.

A filozófia évszázadokon át az ember problémájával foglalkozott, de olyan emberével, aki már nincs, aki a tömegtársadalom kialakulása előtt létezett. Az első filozófus, aki észrevette, hogy születőben van egy újfajta kulturális típus, nevezetesen az elődeitől alapvetően különböző tömegember, nos ez a filozófus Nietzsche volt. Őt követően, már a XX. században, számos gondolkodó – Ortega y Gasset, Canetti, Riesman és sokan mások – foglalkoztak ezzel a jelenséggel.

A riportkötetek szerzőit három csoportba lehet sorolni:

- a profi riporterek: Malaparte, Wańkowicz, Bouvier;
- írók, akik alkalmyszerűen írnak riportot: Goethe, Hugo, Dickens;

– más szakmák képviselői, akik csak mellékesen írnak riportokat: pl. az antropológus Bayley, a történész Ciechanowicz és mások.

A világ elsőkélyesedett és elközönségesedett.

A piac sokféle módon pusztítja a kultúrát, a kultúra és a piac között valójában elkerülhetetlen az állandó feszültség, konfliktus. A piac többek között azzal pusztítja a kultúrát, hogy legjobb védőszellemei ahelyett, hogy a kultúra legmagasabb értékeinek fejlesztésével foglalkoznának, idejüket és energiájukat arra feccsérlik, hogy pénzt szerezzenek a kultúra fenntartására, a kiadókra, kiállításokra, koncertekre, ösztöndíjakra stb. Mindez akkor jutott eszembe, amikor legutóbb Frank Berberichel, a nagyszerű *Lettre International* főszerkesztőjével beszéltem.

– Ryszard – mondta Frank –, a lap tartalmi része időmnek csak mintegy tíz százalékát veszi igénybe. A többi arra megy el, hogy pénzt szerezzek a további létezéshez!

A. B.: – Olyan ez, mintha a ködöt akarnád megfogni. Próbáld meg kézbe venni! Pedig látod, érzed a köd nedvességét, miatta botladozol az úton, akár még halált is okozhat (hiszen köd miatt gyakran ütköznek össze hajók, repülőgépek, autók), mégsem lehet megfogni, markunkba szorítani.

Le flâneur – sétáló, bóklászó ember, aki a város utcáit járja, nézelődik, gondolkodik, van benne valami a peripatetikusokból és valami a riporterekből. Aprópó – figyeljek csak meg a kisgyereket, amikor úgy egyéves kora körül megpróbál járni, megteszi az első lépéseket, de egyedül ám! – mert járni annyi, mint szabadnak lenni. Az első lépés sikerült, a gyermek örömeiben kacagni kezd, örül a szabadságnak, kezecskéjével hadonászik – és ez a hadonászás nemcsak az egyensúlyt szolgálja, ez a győzelem jele is: sikerült! Gyerünk, előre! Fel újabb győzelmekre!

Afrika: a tábormokok levetik egyenruhájukat, civille vedlenek (Obasanjo, Buhari, Museveni). Ez bizony az intézményes katonaság krízisének jele – egyébként ezt láthatjuk szinte az egész harmadik világban, Ázsiában és Latin-Amerikában is. Hol vannak még hatalmon katonák? A politikailag elszigetelődött, gyönges országokban – Mianmarban, Szudánban. A Fidzsi Köztársaságban?

Dolgozószobám egy fejezet megírása után úgy néz ki, mint a csatatér. Az íróasztalon, a székeken, a padlón szétdobált papírlapok, polcokról leszedett, nyitott könyvek, szétterített térképek... Milyen kellemes dolog mindezt rendbe rakni, micsoda megkönnyebbülés, megnyugvás kíséri a rendteremtést!

Milyen kétértelmű szerszám is az elektromos fűrész! Egyfelől ugyanis óriási segítséget jelent a favágóknak, az építkezéseken, bányákban, vasúton dolgozó embereknek, másfelől viszont hozzájárul az erdők meggondolatlan pusztításához, az egyes fák, ligetek és út menti bokrok kivágásához!

Pascal Quignard találóan írja *Albucius* című művében, hogy az emberiségnek néha szerencséje, hogy senki sem váltja meg.

A kommercializálódott jelenségek sosem hosszú életűek, gyorsan elmúlnak, méghozzá nyom nélkül.

Technikai forradalom a kommunikációban:

- felfedezik, hogy az információ is áru;
- a médiumok látványossággá, szórakozássá válnak;
- megsokszorozódik a lumpenújságírás.

Reggel az ósdi Bräunerhof Kávéházban – Bernhard kedvenc helyén, Bécs régi belvárosában. Tágas, kicsit elhanyagolt, de meghitt belső. Elképzelem, hogy pont ilyenek lehettek azok a régi bécsi kávéházak, amelyekbe kávézni jártak írók, újságírók, miniszteri tanácsosok és doktor Freud.

Kifejezések:

- külön létező ember;
- ábrázolhatatlan valóság.

Valóság és kontextus:

hogy megkönnyítsük a dolgunkat, kiragadjuk a dolgot kontextusából.

Akkor érünk el valamit, ha valami elérhetetlent szándékozunk elérni.

Minden tapasztalat egyedi.

Egy ember sorsának megértéséhez gyakran az illető jelleme adja a kulcsot. A gyanakvó, bizalmatlan és másokkal szemben elutasító emberek élete sikertelen, peches, boldogtalan. Ráadásul képtelenek meglátni a két dolog között lévő kapcsolatot.

W. B. mindig ilyesmiket mondott: – Ne foglalkozz ostobaságokkal! A jelentéktelen ostobaság lehúzza a mélybe. Ne hagyd magad! Kapaszkodj tíz körömmel a csúcsba! Legyél hegyász! A hegyeket kultiváld!

Az iszlám fejlődése: József Bielawski a *Wielka Encyklopedia Powszechna* (Nagy Egyetemes Enciklopédia) 1965-ös V. kötetében közli: „*jelenleg az iszlám mintegy 400 millió hívőt számlál.*”

Napjainkban az iszlám követőinek számát mintegy egymilliárd-kétszázmillióra becsülik.

Afrikában minden munka egyúttal jó alkalom a társasági együttlétre, az információk, vélemények cseréjére, valóságos pletykabörze. Ez tartja össze a közösséget, ez teszi életerőssé, dinamikussá.

A neves domonkos atya, Marie-Dominique Philippe szerint az ördög taktikájának az a lényege, hogy minél több időt vesztegensünk el.

A posztmodernizmus egyik veszélye, hogy valóságos paradicsoma a tehetőségteleneknek. A leselkedőknek, puskázóknak, a ravasz manipulátoroknak. Van ugyanis a posztmodernizmusban a szabályok, előírások nélküli helyzeteknek egyfajta szürke zónája. Csak az számít, ami most, ma, ebben az adott órában van. Jellemző még az eltűnés módja is – valami egyszer csak csöndben, nyomtalanul eltűnik –, rengeteg embert sorolhatunk fel, akikkel nem tudni, mi történt.

Minden nemzedéknek megvannak a maga illúziói.

Korunk nyugati társadalmait a nihilizmus fenyegeti.

A XXI. század a külföldiek, az emigránsok évszázada lesz. Ebben a helyzetben megerősödik az ideiglenesség, az átmenetiség, az esetlegesség érzése. (*El Comercio*, Oviedo, 2004. 07. 01.)

Afrika: rasszizmus a színes bőrűek között – Mauritánia, Niger, Szudán. Amin elkergeti a hindukat; Szudánban az arabok és a bantu népesség között évtizedek óta tart a régi viszály.

Az uralkodó nézet szerint a faji jellegű konfliktusok a fehéreket és a feketéket érintik. Hiszen ez volt a gyarmatosítás esszenciája. Ugyanakkor létezett és létezik faji konfliktus a sötétbőrűek között is, például Dél-Afrikában a feketék és a *coloured* lakosság között.

Konfliktus, harc a színek között, egyik szín harcol a másikkal, a világosabb szín igyekszik félrelökni, mélybe taszítani a sötétebb színt. Viszonyuk ellenséges, agresszív, gyűlölködő.

A fordulat kifejezésen gyakran pozitív változást értünk, azt mondjuk például: kopernikuszi fordulat. Vannak azonban visszahúzó, obskuráns fordulatok is. Ilyen jelenségről mondja nekem Wojciech Sadurski: újabban számos, korábban szégyenlősen eltitkolt dolgot, magatartást, megnyilatkozást kezdenek egyre szívesebben, sőt büszkén, nagy meglepődéssel közszemlére tenni!

A sunyiság, modortalanság, prosztóság, gorombaság, hazudozás – amelyet korábban elítéltek, szégyelltek – most nyíltan jelentkezik, mi több, normális dolognak vagy egyenesen követendő példának tartják.

Jerzy Łoziński ehhez hozzáteszi: igen, ez a *Big Brother* szubkultúrája, az új pornográfia: mutogatni korábban szemérmesen elrejtett dolgokat. És mindezt erényként, újfajta nyitottságként kezelik. Ez a magatartás annak a jellemvonásnak a kidomborodása, amelyről már Ortega y Gasset is beszél a tömegkultúra embere kapcsán, s ez nem más, mint az önelégültség: nézzétek, milyen vagyok én! Egyszerűen utolérhetetlen vagyok! Egyáltalán nem akarok másmilyen, jobb, okosabb lenni.

A riporternek természetes módon kell beleolvadnia környezetébe. Minél kevésbé fog attól különbözni, annál nagyobb az esélye, hogy az emberek maguk

közül valónak fogják tartani, márpedig ez a legfontosabb feltétele annak, hogy eljusson az igazsághoz – az őt befogadók igazához.

A lehető legnagyobb mértékben kell névtelennek, ismeretlennek lennie, hogy bárki, akit megkérdeznek, keveset vagy semmit se tudjon róla mondani.

Félre kell húzódnia, árnyékban kell maradnia, kerülnie kell az önmutogatást, a reklámot.

Korosztályom tagjainak nehéz, bonyolult, ellentmondásokkal teli, drámai életrajz jutott. Ezt a nemzedéket borzalmas dilemmák elé állították, olyan választások elé, amelyek sokszor a legembertelenebb próbatételt jelentették, s ebből csak kevesen kerültek ki érintetlenül, károsodás nélkül.

A szegénység gazdaságon túli következményei:

- a kilábalás, a perspektíva hiányának érzése;
- az az érzés, hogy senki vagyok, egy tárgy, valakinek a játékszere;
- a megalázottság, a szégyen érzése.

Gyakran ezek a gazdaságon túli, lélektani, kulturális tényezők nagyobb súllyal, fájdalmasabban érintik a szegényeket, mint az anyagi tényezők.

(folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet